

Joanna Surlejewska

KOMPETENCJE PROWADZĄCYCH RODZINNE DOMY DZIECKA OBSZAREM POZAFORMALNEJ EDUKACJI DOROSŁYCH

[...] *dziecko dla pełnego i harmonijnego rozwoju swojej osobowości powinno wychowywać się w środowisku rodzinnym, w atmosferze szczęścia, miłości i zrozumienia [...]*

Fragment preambuły Konwencji o prawach dziecka

Rodzinne domy dziecka to placówki zapewniające dzieciom częściowo lub całkowicie pozbawionym opieki ze strony rodziców troskę i wychowanie w warunkach zbliżonych do naturalnego środowiska rodzinnego. Przypominają wielodzietną rodzinę. Dzieci są otoczone opieką mamy (lub pełniącą jej rolę cioci), taty (lub pełniącego jego rolę wujka), mają rodzeństwo, dalszą rodzinę. Wychowankowie rodzinnych domów dziecka są włączeni w życie rodzinne, co stanowi podstawę kształtowania się właściwego obrazu rodziny, ról obowiązujących jej członków. Właściwie funkcjonująca rodzina jest z kolei warunkiem socjalizacji, a także adaptacji i usamodzielnienia w dorosłym życiu.

Dziecko przebywając w tego typu placówce otrzymuje namiastkę życia w normalnej rodzinie. Poczucie ciepła, bliskości, atmosfery rodzinnej z jednej strony rekompensuje doznane krzywdy, z drugiej – stanowi podstawę normalnego i zdrowego rozwoju¹. Starania te nabierają szczególnego znaczenia, gdy uświadomimy sobie, że dom stanowi miejsce życia i rozwoju dziecka, zdobywania podstawowej wiedzy o świecie, gromadzenia pierwszych doświadczeń, przeżyć, kształtowania norm moralnych i postaw społecznych, systemu wartości, umiejętności z zakresu komunikacji interpersonalnej².

Organizując opiekę zastępczą, należy mieć na uwadze wiele czynników stanowiących o właściwym procesie „budowania” domu. Proces przygotowania opiekunów i właściwego ich doboru, proces kwalifikacji dzieci oraz kształtowania otoczenia – terenu wspólnego życia – to trzy podstawowe etapy powstawania rodzinnego domu dziecka. Należy dołożyć wszelkich starań, aby ich „suma” stanowiła o niepowtarzalnej atmosferze, wzajemnej bliskości, poczuciu bezpieczeństwa, ufności, o tym, co zwykle się nazywać „prawdziwym domem rodzinnym”. Jedynie takie środowisko może się

¹ M. S e n d y k, *Społeczne przystosowanie dzieci z poczuciem sieroctwa duchowego*, Kraków 2001, s. 63-77.

² J. I z d e b s k a, *Dziecko osamotnione w rodzinie*, Białystok 2004, s. 182.

stać „prawozorem najlepszych uczuć, ważnym dla całości wychowania i dla całego życia człowieka”³.

Fundamentem skuteczności działań podejmowanych w ramach rodzinnych domów dziecka jest osoba wychowawcy – prowadzącego placówkę. To on, organizując codzienne życie mieszkańców, podejmując kluczowe decyzje dotyczące wychowania dzieci, kształtuje ich osobowości, kreuje zarówno otoczenie wychowanków, jak i sposób jego postrzegania. Prowadzenie rodzinnego domu dziecka to swoista misja. Budowanie właściwego środowiska wychowawczego stanowi trudne wyzwanie i pociąga za sobą odpowiedzialność za życie wychowanków. Dlatego też, poza pragnieniem niesienia pomocy, ofiarności, empatią i innymi godnymi podziwu pobudkami, niezwykle istotne jest rzetelne merytoryczne przygotowanie do roli rodzica zastępczego. Stanowi ono długi, wieloetapowy proces. Jednym z kluczowych etapów starań kandydata do podjęcia tej formy opieki nad dzieckiem sierocym jest udział w s z k o l e n i u p r z y g o t o w u j ą c y m do prowadzenia rodzinnego domu dziecka.

Osoby pragnące podjąć tę formę opieki powinny uzyskać od władz samorządowych (za pośrednictwem Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej lub Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie) zapewnienie o zasadności podjęcia szkolenia na rodziców zastępczych⁴. Zgodnie z ust. 2 § 30 rozporządzenia Ministra Polityki Społecznej z 14 lutego 2005 roku w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych⁵ dyrektorem placówki rodzinnej może być osoba, która: ma wykształcenie średnie lub wyższe oraz odbyła szkolenie dla kandydatów do prowadzenia placówek rodzinnych i otrzymała opinię ośrodka adopcyjno-opiekuńczego o posiadaniu odpowiedniego przygotowania.

Pracownicy ośrodków adopcyjno-opiekuńczych wymieniają warunki, jakie powinien spełniać kandydat do prowadzenia rodzinnego domu dziecka. Powinna być to osoba gwarantująca należyte wychowanie dziecka, o stałym miejscu zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, korzystająca z pełni praw cywilnych i obywatelskich, osoba, której nie była i nie jest ograniczona, zawieszona lub odebrana władza rodzicielska, wywiązująca się z obowiązku łożenia na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby (gdy ciąży na niej taki obowiązek z mocy prawa lub orzeczenia sądu), osoba, której stan zdrowia umożliwia właściwą opiekę nad dzieckiem, mająca odpowiednie warunki mieszkaniowe oraz stałe źródło utrzymania⁶.

³ *Tamże.*

⁴ Na podstawie rozmowy z Krzysztofem Skarżyńskim – psychologiem Ośrodka Rodzinnej Opieki Zastępczej Towarzystwa „Nasz Dom” w Warszawie, 10 października 2005 r.

⁵ Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 14 lutego 2005 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych, Dziennik Ustaw nr 37, poz. 331, z 4 marca 2005 r.

⁶ Na podstawie rozmowy z Krzysztofem Skarżyńskim oraz ze Sławomirem Skirtunem – pracownikiem Ośrodka Rodzin Zastępczych „Szansa” w Łodzi; *Jak zostać rodzicem zastępczym?*, „Feniks – uratuj miłość”, s. 1, 3.

Opiekunowie pracujący w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, zdaniem Tomasza Polkowskiego – przewodniczącego Zarządu Głównego Towarzystwa „Nasz Dom” w Warszawie, poza kryteriami wymienionymi powyżej powinni prezentować wysokie walory moralne, mogące stanowić wzorzec dla podopiecznych, mieć umiejętności związane z efektywną komunikacją, łatwością nawiązywania kontaktów z dziećmi, przestrzegać ustalonych zasad i egzekwować ich realizację od podopiecznych, a także wykazywać gotowość do rozwoju w zakresie umiejętności pedagogicznych, mieć szeroki zakres zainteresowań, umiejętności w zakresie prowadzenia dużego gospodarstwa domowego, umiejętności wyzbywania się arbitralności w pracy z dziećmi i ich rodzinami, wszelkich form przemocy, poniżania, niepotrzebnego okazywania władzy, charakteryzować się otwartością, ciepłem i tolerancją⁷.

Kwalifikacji kandydata do prowadzenia rodzinnego domu dziecka dokonuje ośrodek adopcyjno-opiekuńczy. Wydaje on zaświadczenie kwalifikacyjne zawierające potwierdzenie ukończenia szkolenia przygotowującego do objęcia dziecka opieką zastępczą oraz opinię o odpowiednim przygotowaniu do prowadzenia placówki rodzinnej⁸.

Rodzice zastępczy podejmujący się opieki nad dzieckiem winni być przygotowani do pełnienia tej funkcji, a ich kompetencje opiekuńczo-wychowawcze potwierdzone stosownym certyfikatem wydanym po odbyciu specjalistycznego szkolenia⁹.

Na terenie Łodzi funkcjonują trzy ośrodki przygotowujące kandydatów do podjęcia zadań rodziców zastępczych. Są to:

1. Ośrodek Wsparcia Rodziny Łódzkiego Towarzystwa Wspierania Dziecka i Rodziny „Lokomotywa” z siedzibą przy ul. Piłarskiego 12.
2. Ośrodek Rodzin Zastępczych Towarzystwa Rozwijania Aktywności Dzieci „Szansa” z siedzibą przy ul. Piotrkowskiej 17.
3. Archidiecezjalny Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy działający w ramach Centrum Służby Rodzinie z siedzibą przy ul. Broniewskiego 1a.

Instytucje te prowadzą szkolenia na podstawie specjalistycznych programów¹⁰:

⁷ T. P o l k o w s k i, (adaptacja polska) *Program PRIDE – Rodzinna opieka zastępcza/Adopcja. Podręcznik dla kandydatów na opiekunów zastępczych – sesja pierwsza – wprowadzenie do PRIDE*, Warszawa 2006, s. 10.

⁸ Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dziennik Ustaw z 15 kwietnia 2004 r., art. 83 ust. 2.

⁹ *Pakiet Szkoleniowy „Rodzina” – adaptacja angielskiego pakietu „Choosing to Foster – the Challenge to Care” – „Wybieramy opiekę zastępczą” – Przewodnik trenera do pracy z rodzinami adopcyjnymi i zastępczymi*, Kraków 1999, s. 3.

¹⁰ Przeprowadzone badania wskazują na to, iż najbardziej popularnym spośród wymienionych jest program PRIDE. W wielu środowiskach uważany jest on za najlepszy program przygotowujący kandydatów do roli rodziców zastępczych.

1. *PRIDE – Rodzinna opieka zastępcza / Adopcja*
2. *Rodzina – Wybieramy opiekę zastępczą*
3. *Dziecko czeka...*

Każdy z wymienionych programów został opracowany z myślą o realizacji celu, jakim jest dobro dziecka. Element wspólny stanowi nadzieja pokładana w rodzicielstwie. Misje wpisane w program *PRIDE*, *Rodzina* oraz *Dziecko czeka...* oscylują zatem wokół dwóch podstawowych podmiotów: dziecka i rodziny. Oparte są one na założeniu, że największą wartością w życiu człowieka jest rodzina. To ona powinna stanowić bodziec stymulujący rozwój dziecka – zarówno w sferze fizycznej, jak i emocjonalnej, kształtować umiejętności niezbędne do samodzielnego, odpowiedzialnego życia. Dlatego też – zdaniem autorów wymienionych programów – opiekunowie mający odpowiednią wiedzę i kompetencje stanowią integralną część systemu wysokiej jakości usług opiekuńczych –

rodzice zastępczy, podobnie jak pracownicy socjalni, winni być kompetentni, przygotowani, przejść kwalifikację i otrzymać licencję lub certyfikat uprawniający do pracy jako przedstawiciele profesjonalnego zespołu zdolnego chronić i wychowywać dzieci oraz wzmacniać rodziny naturalne¹¹.

Osobom rozważającym możliwość podjęcia opieki zastępczej lub jej kontynuowania udział w szkoleniu może pomóc w budowaniu świadomości na temat prawdopodobnych trudności w pracy z dzieckiem osieroconym i ich wpływu na system rodzinny, pomaga zrozumieć charakter i istotę podejmowanego zadania opieki zastępczej. Szkolenie ma również na celu podniesienie świadomości uczestników na temat roli i korzyści współpracy z personelem ośrodków oraz z innymi opiekunami, a także z rodziną naturalną dziecka, nad którym sprawują opiekę¹². Spotkania umożliwiają trenerom obserwację kandydatów i rozpoznanie ich kompetencji opiekuńczo-wychowawczych oraz sprawdzenie umiejętności w zakresie wyzwań opieki zastępczej, co stanowi podstawę do podjęcia decyzji o wydaniu kwalifikacji na prowadzącego placówkę rodzinną¹³. Jak twierdzi Sławomir Skirtun – pracownik Ośrodka Rodzin Zastępczych „Szansa” w Łodzi –

ćwiczenia są pretekstem do przekazania wiedzy, doświadczeń oraz zdobycia informacji na temat uczestników, pomagają w ocenie mocnych i słabych stron, są podstawą planowania kolejnych etapów współpracy – wsparcia i dalszych szkoleń¹⁴.

---

¹¹ T. P o l k o w s k i, *Program PRIDE po czterech latach, czyli jak przygotowywać rodziny zastępcze i adopcyjne*, s. 1-2; źródło: www.towarzystwonaszdom.pl.

¹² *Pakiet Szkoleniowy „Rodzina”...*, s. 3-9; na podstawie rozmowy ze Sławomirem Skirtunem, 25 stycznia 2006 r.

¹³ T. P o l k o w s k i, (adaptacja polska) *Program PRIDE...*, s. 7-8.

¹⁴ Fragment rozmowy ze Sławomirem Skirtunem, 25 stycznia 2006 r.

Podstawę programów szkoleniowych stanowią wiedza i umiejętności niezbędne do skutecznego wypełniania ról związanych z opieką zastępczą. Istotną funkcję pełni wiedza na temat przeżyć, doświadczeń dziecka oraz potencjału tkwiącego w rodzinie i jednostce. Zakres programowy szkolenia kandydatów do prowadzenia placówki rodzinnej oraz pełnienia funkcji rodzin zastępczych określa rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 18 października 2004 roku w sprawie rodzin zastępczych.

Obejmuje on¹⁵:

- elementy prawa rodzinnego (dotyczące głównie praw dziecka);
- elementy pedagogiki, psychologii rozwojowej i wychowawczej, z uwzględnieniem problemów dotyczących rozwoju dziecka wychowywanego poza rodziną naturalną i wpływu sytuacji kryzysowych, w tym występowania przemocy w rodzinie, na zachowanie i rozwój dziecka;
- wiedzę i umiejętności rozpoznania oraz oceny sytuacji dziecka;
- doskonalenie umiejętności opiekuńczych, umiejętności radzenia sobie w sytuacjach stwarzających trudności wychowawcze oraz pokonywania trudności związanych z kompensacją opóźnień rozwojowych dziecka;
- wiedzę o uzależnieniach i ich wpływie na dziecko i rodzinę;
- zagadnienia organizacji opieki nad dzieckiem i możliwości uzyskania wsparcia w wychowywaniu dzieci;
- zasady funkcjonowania rodzin zastępczych (i innych form opieki zastępczej);
- informacje o zadaniach i kompetencjach centrum pomocy rodzinie w sprawach dotyczących rodzin zastępczych oraz o możliwości udzielania wsparcia w wychowaniu dziecka przez centrum pomocy lub przez wyspecjalizowane placówki;
- podstawy wiedzy o rozwoju fizjologicznym i zdrowiu dziecka, profilaktyce prozdrowotnej, objawach sygnalizujących choroby i postępowaniu w takich przypadkach, a także rozpoznawaniu objawów występowania u dziecka szkodliwych dla niego uzależnień.

Według oceny rodziców zastępczych szczególnie przydatne w późniejszej praktyce opiekuńczo-wychowawczej okazują się informacje dotyczące kierunków, form i metod pracy z dziećmi i młodzieżą, wiedza na temat prowadzenia indywidualnych przypadków, opracowywania indywidualnych planów pracy, programów pomocy podopiecznym oraz warunków ich realizacji.

Wśród kompetencji, kształtowanych podczas szkoleń, a w ocenie prowadzących stanowiących o efektywności pracy rodziców zastępczych, wymieniane są m.in. umiejętności związane z zapewnieniem odpowiedniej opieki i bezpieczeństwa wychowan-

---

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 18 października 2004 roku w sprawie rodzin zastępczych, § 6 ust. 1.

kom (w tym właściwych warunków mieszkaniowych, higieny, ubrania, wyżywienia), zaspokajaniem ich potrzeb rozwojowych oraz kompensacji opóźnień i zaburzeń. Według rodziców zastępczych w pracy z dzieckiem osieroconym szczególnie ważne są zaspokajanie potrzeb związanych z rozwojem fizycznym i emocjonalnym, edukacją, rozwój zainteresowań, oraz wzmacnianie w dziecku poczucia wartości. Za niezmiernie ważne dla właściwego wypełniania obowiązków rodziców zastępczych uważane są również umiejętności budowania atmosfery szacunku i zaufania oraz wspierania więzi pomiędzy dziećmi a ich rodzinami naturalnymi. Przed rodzicami zastępczymi stawia się bowiem bardzo trudne zadanie – wzmacniania w dziecku poczucia przynależności do rodziny biologicznej, odbudowania wspomnień, jak również utrzymywania kontaktów z rodzicami lub innymi członkami rodziny oraz kształtowania właściwych relacji między rodziną zastępczą a rodzinami pochodzenia. Kolejną grupą kompetencji rozwijanych podczas szkoleń wiąże się z kształtowaniem umiejętności nawiązywania przez dziecko pozytywnych i trwałych związków. Kompetencje te wyrażają się w umiejętności nawiązywania więzi między opiekunem a dzieckiem oraz w pomocy w tworzeniu trwałych i pozytywnych relacji z innymi ważnymi dla dziecka osobami. O skuteczności pracy opiekunów zastępczych decyduje również umiejętność współdziałania z innymi osobami w celu rozwiązania problemu dziecka lub całej rodziny, wyrażająca się we współpracy opiekunów z pracownikami ośrodka prowadzącego szkolenie, pracownikami socjalnymi, psychologami, pedagogami, osobami duchownymi oraz innymi specjalistami i członkami rodziny naturalnej dziecka. Szkolenie stanowi czas kształtowania świadomości rodziców zastępczych na temat potrzeby i roli współpracy z podmiotami oferującymi wszechstronną pomoc i wsparcie w sprawowaniu opieki nad dziećmi osieroconymi.

Mając na uwadze, że wychowawca odgrywa niezmiernie ważną rolę w procesie organizowania wsparcia rodzinie i dziecku, szczególną uwagę zwraca się na jego cechy osobowościowe, system wartości, postawę empatii, ofiarności, pomocniczości, otwartości, umiejętności obserwowania, słuchania, rozmowy, a także na kreatywność i twórczość – ułatwiają one nawiązywanie kontaktu z podopiecznym, jego naturalną rodziną oraz pracownikami ośrodków wspierających funkcjonowanie rodzinnych domów dziecka. Zdaniem Jadwigi Izdebskiej umiejętności interpersonalne stanowią warunek właściwego wypełniania „rodzicielskiej misji”¹⁶.

Poza wymienionymi – podstawowymi umiejętnościami – kształtowanymi podczas szkoleń, istnieje również wiele kompetencji zdobywanych dopiero po umieszczeniu dziecka w rodzinie. Przykładem mogą być umiejętności zastosowania odpowiednich

---

¹⁶ J. I z d e b s k a, *dz. cyt.*, s. 165-166.

metod przeciwdziałania eskalacji zachowań agresywnych oraz zapobiegania aktom przemocy ze strony podopiecznych. Organizowane są w tym celu szkolenia specjalistyczne. Mogą one dotyczyć różnych dziedzin – w zależności od problemów, z jakimi spotykają się rodzice zastępczy i ich wychowankowie. Prowadzący potwierdzają udział w szkoleniach poświęconych m.in. opiece nad niemowlętami specjalnej troski, pracy z nastoletnimi rodzicami, procesowi przygotowania młodzieży do usamodzielnienia.

Szkolenia dla kandydatów na rodziców zastępczych to spotkania grupowe, prowadzone przez licencjonowanych trenerów. Warsztatowy charakter sesji daje możliwość poznania konkretnych technik oraz stwarza okazję do sprawdzenia samego siebie w zainicjowanych sytuacjach. Kandydaci mają możliwość zmierzenia się z własnymi emocjami oraz obserwowania reakcji innych osób. Doświadczenia te ułatwią w przyszłości radzenie sobie z trudnościami rodzicielstwa zastępczego¹⁷.

Prowadzący rodzinne domy dziecka są zgodni co do tego, że najtrudniejszy moment to początek działalności. Pierwsze dni, tygodnie, niekiedy miesiące, czy nawet pierwszy rok w nowej roli. Chwile te są trudne zarówno dla opiekunów, jak i podopiecznych. Z jednej strony jest to czas, w którym pojawia się wiele pytań i wątpliwości dotyczących własnych postaw i umiejętności. Z drugiej – problem stanowi dziecięca nieufność, nawyki wyniesione z poprzedniego środowiska wychowawczego – z domu dziecka lub innej instytucji opiekuńczo-wychowawczej, bądź też z domu rodzinnego, w którym nierzadko atmosfera i wzajemne relacje charakteryzowała daleko posunięta patologia. Praca z wychowankami – dziećmi opuszczonymi, pochodzącymi z różnych środowisk, mającymi za sobą bolesne doświadczenia, kompensacja doznanych przez nich krzywd oraz stymulowanie w celu osiągnięcia jak najpełniejszego rozwoju (zarówno fizycznego, psychicznego, jak i społecznego) to temat, któremu prowadzący poświęcają najwięcej uwagi i zadanie, w którego realizacji potrzebują najsilniejszego wsparcia.

Rozwój dzieci, które doświadczyły traumatycznych przeżyć w dzieciństwie, bardzo często jest opóźniony lub nieprawidłowy. W stosunku do rówieśników wychowywanych we właściwej rodzinnej atmosferze są nie tylko mniejsze i słabsze fizycznie, ale także znacznie później zdobywają ważne umiejętności, takie jak mowa, czytanie, pisanie. Skutkiem maltretowania i zaniedbania nierzadko są uszkodzenia centralnego układu nerwowego, upośledzenie umysłowe lub obniżenie funkcji poznawczych. Długotrwały stres i lęk powoduje mimowolne moczenie i zanieczyszczanie się – nawet u nastolatków. Wobec ok. 90% dzieci prowadzący stwierdzają „urazy psychiczne” (szczególnie na początku pobytu w placówce) – objawiające się nieufnością, małowiernością, strachem przed pozostaniem samym w domu, nietolerowaniem mężczyzn (przez dziewczynki),

---

¹⁷ Na podstawie rozmowy z Krzysztofem Skarżyńskim, 10 października 2005 r.

niechęcią do obcych osób albo też odwrotnie – nadmierną uległością – nadzieją, że każda nowa osoba to przyszła mama/przyszły tata. Upośledzenie umysłowe, uszkodzenia ciała, zaburzenia rozwoju fizycznego i psychicznego, zaburzenia natury emocjonalnej, postawy antyspołeczne, autoagresja, ADHD¹⁸, niskie poczucie własnej wartości, poczucie alienacji, introwersja, silny lęk, niepokój to tylko nieliczne z syndromów „bolesnego dzieciństwa” wymieniane przez prowadzących. Obniżone możliwości intelektualne – będące często skutkiem niewłaściwego wychowania – są jedną z przyczyn trudności w nauce oraz opóźnienia w realizacji obowiązku szkolnego. Dzieci trafiające do rodzinnych domów dziecka często mają problemy w nawiązywaniu relacji interpersonalnych, są bierne i wycofane lub wręcz przeciwnie – agresywne, nieumiejące panować nad emocjami. Mają trudności w dostosowaniu się do norm społecznych i obniżoną samoocenę. Często obserwuje się u nich zaburzenia o charakterze psychosomatycznym (napięciowe bóle głowy, bóle brzucha itp.). Współpracę z wychowankami utrudnia często występująca u nich nadrucliwość i nadpobudliwość. Zdaniem prowadzących większość wychowanków pochodzi z rodzin, w których brakowało spójności systemu wychowawczego. Nie znają norm funkcjonowania społecznego, nie mają rozbudzonego poczucia odpowiedzialności za własne zachowanie, ich reakcje często są nieadekwatne do występującego bodźca, nie akceptują systemu wartości i zasad obowiązujących w nowym środowisku. Doświadczenie porzucenia przez rodziców biologicznych powoduje w dziecku lęk przed kolejnym odrzuceniem. Dzieci te są nieufne, bronią się przed bliskością – zarówno fizyczną, jak i emocjonalną. W ich świadomości istnieje obawa przed kolejnym rozczarowaniem i stratą.

Zasygnalizowane problemy to tylko nieliczne spośród tych, z jakimi muszą się zmierzyć osoby podejmujące trud prowadzenia rodzinnego domu dziecka. Świadczą one o potrzebie szeroko pojętej współpracy osób, organizacji i instytucji wspierających zarówno prowadzących rodzinne domy dziecka, wychowanków, jak i rodziny pochodzenia. Potrzeba m.in. wsparcia merytorycznego, psychologicznego, pedagogicznego, prawnego i finansowego stanowi wyzwanie dla współczesnego systemu pomocy społecznej, wskazuje na konieczność zastosowania odpowiednich regulacji prawnych i organizacyjnych ułatwiających z jednej strony współpracę, z drugiej zaś podejmowanie nowych inicjatyw.

Rosnąca liczba dzieci wymagających opieki, z powodu braku odpowiednich warunków w rodzinie pochodzenia, implikuje wiele nowych zadań i celów – nie tylko wobec pedagogów, działaczy społecznych i politycznych, ale także wobec całego społeczeństwa. Z jednej strony jest to proces przygotowania kandydatów do prowadzenia placówki

---

¹⁸ Zespół nadpobudliwości psychoruchowej z zaburzeniem koncentracji uwagi (ang. *attention deficit hyperactivity disorder*).

poprzez wyposażenie ich w odpowiednią wiedzę, umiejętności, kształtowanie właściwych postaw wychowawczych, z drugiej – wspieranie w późniejszym czasie poprzez organizowanie warsztatów, kursów szkoleniowych, grup wsparcia, forum dyskusyjnych czy spotkań integracyjnych.

Proces podjęcia opieki nad dzieckiem należy zatem rozpatrywać wielopłaszczyznowo i interdyscyplinarnie. W realizację decyzji przyszłych prowadzących rodzinny dom dziecka zaangażowany jest zespół specjalistów: pedagodzy, psychologzy, lekarze, prawnicy. Każdy z nich stara się w możliwie jak najlepszy sposób przygotować kandydatów do podjęcia nowej roli, a tym samym zapobiegać trudnościom w funkcjonowaniu środowiska opiekuńczego. Przyjęcie dziecka do rodziny wiąże się bowiem z koniecznością zmiany dotychczasowego układu rodzinnego – zarówno rodziców zastępczych, jak i podopiecznego, a tym samym z koniecznością adaptacji do nowej sytuacji życiowej¹⁹. Istotne jest więc uświadomienie sobie i nazwanie własnych oczekiwań, obaw i nadziei oraz skonfrontowania ich ze specjalistami, a także odnalezienie wsparcia w grupie osób znajdujących się w analogicznej sytuacji. Szansę taką stwarza grupa szkoleniowa.

Dobór właściwych metod i technik w pracy z kandydatami na prowadzących placówki rodzinne stanowi zatem pierwotny czynnik decydujący o skuteczności oddziaływań podejmowanych w pracy z dzieckiem. Korzyści płynące ze szkoleń, których adresatami są kandydaci na prowadzących rodzinne domy dziecka, najpełniej odzwierciedlają ich własne opinie²⁰.

Bałem się, że to będą nudne wykłady. Że przyjdzie jakiś specjalista i będzie mówił, jak się wychowuje dzieci. Już po pierwszym spotkaniu zorientowałem się, że nie jestem na to wszystko obojętny. [...] Nie chciałem się sam przed sobą przyznać, że chciałem mieć dziecko po to, by je zawłaszczyć. PRIDE uświadomił mi, że dzieci mają własne potrzeby [...]. (Andrzej, 34 lata)

Przed szkoleniem nie wiedziałam, czego mogą od nas chcieć. Przecież wychowałam już prawie dwójkę dzieci. Co mogą mi powiedzieć nowego? Potem okazało się, że powoli otwierałam oczy ze zdumienia... Dlaczego ja nie skończyłam takiego szkolenia, zanim urodziłam dzieci? To jest wspaniałe doświadczenie nie tylko dla przyszłych rodzin zastępczych. Gdyby takie szkolenie ukończyli wszyscy, mniej byłoby smutnych i opuszczonych dzieci... (Grażyna, 38 lat)

Pełnienie roli rodzica to jedno z najważniejszych zadań, jakie stoją przed człowiekiem. Młodzi ludzie podejmujący decyzję o założeniu rodziny nie potrzebują w tym celu potwierdzenia swoich predyspozycji i kompetencji rodzicielskich. W związku z tym wiele osób zdumiewa, a nawet bulwersuje proceduralność opieki zastępczej. Nie wolno

¹⁹ M. R o z b o r s k a, A. J a n k o w s k a, *Psychologiczne przygotowanie kandydatów na rodziców adopcyjnych*, [w:] *Adopcja, teoria i praktyka*, red. K. Ostrowska, E. Milewska, Warszawa 1999, s. 120, 122.

²⁰ Opinie osób, które ukończyły szkolenie prowadzone na podstawie programu PRIDE; źródło: T. P o l k o w s k i, *Program PRIDE po czterech latach...*, s. 9.

jednak zapominać o tym, że dzieci obejmowane opieką zastępczą doświadczyły wielu trudnych, nierzadko traumatycznych przeżyć. Zasadne jest więc dążenie do zapewnienia im środowiska możliwie jak najdoskonalszego, a w związku z tym, że nie jest ono naturalne, konieczne jest właściwe jego ukształtowanie.

Wychowanie jest sztuką, wielkim wyzwaniem – podkreśla Janusz Tarnowski²¹. Nie ma gotowej recepty na to, jak być dobrym wychowawcą, jak postępować, aby proces wychowawczy nie okazał się dla dziecka zgubnym doświadczeniem. Specyfika pracy z dzieckiem opuszczonym oraz liczba zadań, jakie stawia się przed prowadzącymi, generują także potrzebę permanentnego poszerzania wiedzy i doskonalenia kompetencji, zdobywania umiejętności rozwiązywania problemów, przewyższania sytuacji trudnych, rekompensowania doznanych krzywd. Konieczność ciągłego doskonalenia rodzicielskiej postawy determinuje wyzwanie wobec edukacji: jak przygotować dorosłych do nowej roli – roli rodzica – ale specyficznej roli – roli rodzica zastępczego – prowadzącego rodzinny dom dziecka – roli rodzica dziecka osieroconego.

W kontekście zadań rodzicielstwa zastępczego trend edukacji permanentnej nabiera więc nowego znaczenia. Ostatecznym celem oświaty dorosłych jest bowiem – jak pisze R.H. Dave – „utrzymanie oraz polepszenie jakości życia przez rozwój i integrację dla lepszego odgrywania ról społecznych i zawodowych”²².

THE COMPETENCE OF PERSONS RUNNING CHILDREN'S HOMES AS A SPHERE OF INFORMAL ADULT EDUCATION

S u m m a r y

The paper discusses a social located on the verge of adragogy and social care pedagogy. The article summarizes the research carried out by the author in children's homes functioning in Łódź. The major stress was put on the process of preparation of candidates for tutors or cares. The author analyzed the training offering background knowledge and skills relevant for the work children's homes. The author outlines the requirements candidates have to meet and discusses the organization of training as well as professional competences developed. While referring to the experience of foster parents and stresses the need to support them in taking care of biological and social orphans. The significance of cooperation between families and social care institutions, psychologist, pedagogues or other specialists is stressed, as well as the need for permanent improvement of the abilities of foster parents. The process of training candidates for tutors in family children's homes of forms supporting foster parentage are presented as sphere of adult education.

²¹ J. T a r n o w s k i, *Jak wychowywać? W ogniu pytań*, Ząbki 2003, s. 198-210.

²² J. P ó ł t u r z y c k i, *Aktualność problemów edukacji ustawicznej*, [w:] *Chowanna*, t. II (25): *Między przeszłością a przyszłością edukacji dorosłych*, red. A. Stopińska-Pająk, Katowice 2005, s. 31.